

Research Paper

Developing a Structural-Interpretive Model of Factors Affecting the Realization of Right to Adequate Housing in Iran

Abolfazl Meshkini*¹, Muslim Zargham Fard²

1. Associate Professor of Department of Geography and Urban Planning, Tehran, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
2. PhD in Geography and Urban Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

Received: 2021/2/15

Accepted: 2022/1/5

ABSTRACT

Access to decent housing is the right of every person and all countries have put it on their agenda. In Iran, despite the emphasis on decent housing in Article 31 of the Constitution, the right to decent housing has not been realized in practice. Therefore, the current research seeks to develop a model to achieve the right to decent housing. The research is guided by a qualitative method. The structural-interpretive modeling has been used to present the model of the right to decent housing, and the mix-and-match analysis has been used to cluster the factors. The sampling method is purposeful and the statistical population is housing experts. The findings show that factors such as 1) keeping pace with the ideology and beliefs of the society, 2) relationships related to the governance structure, 3) relationships related to the social structure, 4) improving the security of possession, 5) justice in possession and 6) local requirements have the greatest influence in realizing the right to decent housing. The findings inform the housing trustees about their policies and remind them that they should reconsider their procedures. Instead of centralized policymaking, they should turn to local policymaking (provincialization of housing policy).

Keywords: Decent Housing; Right to Decent Housing; Iran; Structural-Interpretive Modeling

***Corresponding Author:** Associate Professor of Department of Geography and Urban Planning, Tehran, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran
<http://dor.20.1001.1.16059689.1401.0.0.1.3>
<https://doi.10.2022/hmsp.27.1.1>
ORCID: 0000-0001-8769-3783

meshkini@modares.ac.ir

Copyright© 2023, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

T

Extended Abstract**Introduction**

he concept of right to adequate, desirable housing has been well acknowledged in various national, regional, and international resolutions and protocols, not to mention its declaration in more than 100 state constitutions. This has been due to the intrinsic association of the right to adequate housing with other human rights. In fact, the denial of the right to adequate housing is known to lead to numerous implications, including the deprivation and violation of other rights such as the right to work, education, health care, social relationships, participation in decision-making, etc. Despite the emphasis made on the right to adequate housing, the challenges ahead of the realization of such right are increasing around the globe.

As a matter of fact, the problem of adequate housing in Iran has long been a hot topic, and various administrations have declared it as a priority on the cabinet's agenda. The Iranian housing problem started in the 1960s and its severity has increased constantly since then. During the past decades when the new Iranian constitution was being adopted, the right to adequate housing was regarded under Article 31, following which several policies were set. However, as of today, the housing problem persists and has led to the emergence of such undesirable phenomena like "grave-as-a-housing", "rooftop-as-a-housing", and "sewage-as-a-housing". Given the critical state of the housing in Iran, it can be referred to as an "Iranian Dream". Nevertheless, the concept of the right to adequate housing provides a foundation for improved living conditions and protecting forced dispossession. Although the right to adequate housing is well recognized under the constitution, a code for its implementation has yet not been developed and the right to proper housing has not been realized so far. Given that the right to adequate housing is more pertinent than other rights, it needs an independent code of practice in the form of a holy scripture. Considering challenges and problems ahead in relation to housing in Iran and the fact that a majority of Iranians are yet to enjoy the right to adequate housing, this research attempts to develop a model for the realization of the right to adequate housing. Accordingly, this study is guided based on a fundamental research question: What are the characteristics of a structural-interpretative model for realizing the right to adequate housing?

Methodology

In order to select a set of factors affecting the realization of the right to adequate housing, a total of 23 national, regional, and international documents were investigated to extract a total of 16 factors. In fact, the human rights-related documents were reviewed and selected factors were extracted from the contents of these documents (Table 2). Next, the purposive sampling was applied to select a group of 20 experts in the field of housing. Subsequently, a questionnaire was designed through a structural-interpretative approach, and distributed among the experts to check the content and face validity of the questionnaire. Based on feedbacks from the experts, a final questionnaire was designed. In this work, the required data was collected via a researcher's questionnaire.

As mentioned earlier, the questionnaire was designed to undertake structural-interpretative modeling. This is an interactive process where a group of different yet associated elements are structured into a comprehensive systematic model. Using this system, one can evaluate the associations among different elements of a system, understand the relationship among various factors of a complicated system, and present a comprehensive model of the factors.

Results and discussion

Based on clustering results of the Mic Mac analysis (Figure 2), preventing forced eviction (C1), justice in tenure (C2), improving security of tenure (C3), alignment with ideology and beliefs of society (C4), local requirements (C5), and social structure related to arrangements (C14) fell within the first region (*i.e.* input variable). This means that these factors are more influential than the dependent ones. Accordingly, probabilistic states of these factors determine the probable state of the other factors. These are key factors contributing to the realization of the right to adequate housing. The facilities (C11) was found to locate in the second region (intermediate variable), which indicates high influence and dependence of this factor on others. According to the results of Mic Mac analysis, this factor controls the dynamics and robustness of the system. The third region (resultant variables) contained reachability of housing to vulnerable groups (C6), comfort (C7), tranquility (C8), desirability and compatibility (C9), safety and security (C10), services (C12), and arrangements related to the development and construction (C13). These are the factors that are less influential and more dependent.

Conclusion

As a result, the government must codify, in cooperation with the private sector, policies which, in the framework of the human rights, seek to improve the quality of life and protect human dignity. Accordingly, fair allocation of housing to target groups, increased participation of the society in the housing policy-setting and housing procurement, consideration of social solidarity when setting housing policies, prevention of social and ecologic segregation, paying attention to the identity of residential spaces for the target groups, paying attention to the ownership of residential settlements as an economic value, and provision of appropriate subsidies to all target groups are among the most important factors that contribute to the realization of the right to adequate housing. These are the factors that the government must see as priority when setting any policy.

توسعه یک الگوی ساختاری - تفسیری از عوامل مؤثر بر تحقق حق به مسکن شایسته در ایران

ابوالفضل مشکینی^{۱*}، مسلم ضرغام فرد^۲

۱. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۱۵

دستیابی به مسکن شایسته حق هر فرد است و همه کشورها آن را در دستور کار قرار داده‌اند. در ایران علی‌رغم تأکید بر مسکن شایسته در اصل ۳۱ قانون اساسی اما همچنان حق به مسکن شایسته در عمل تحقق نیافته است. از این رو پژوهش حاضر به دنبال توسعه یک الگو برای دستیابی به حق به مسکن شایسته است. پژوهش بر مبنای یک روش کیفی هدایت شده است. از روش مدل‌سازی ساختاری - تفسیری برای ارائه الگوی حق به مسکن شایسته و از تحلیل میک نیز برای خوشه‌بندی عوامل استفاده شده است. روش نمونه‌گیری هدفمند بوده و جامعه آماری نیز متخصصان مسکن هستند. یافته‌ها نشان می‌دهند که عواملی نظیر (۱) همگامی با ایدئولوژی و باورهای حاکم بر جامعه؛ (۲) مناسبات مربوط به ساختار حکمروایی؛ (۳) مناسبات مربوط به ساختار اجتماعی؛ (۴) بهبود امنیت تصرف؛ (۵) عدالت در تصرف؛ و (۶) مقتضیات محلی بیشترین تأثیر را در تحقق حق به مسکن شایسته دارند. یافته‌های این پژوهش متولیان مسکن را نسبت به نحوه سیاستگذاری خود آگاه می‌کند و به آن‌ها متذکر می‌شود که باید در رویه خود تجدید نظر کنند. آنان به جای سیاستگذاری متمرکز باید به سیاستگذاری محلی (استانی‌سازی سیاست مسکن) روی آورند.

مسکن شایسته، حق به مسکن شایسته، ایران، مدل‌سازی ساختاری - تفسیری.

واژگان کلیدی:

۱. مقدمه

شهرنشینی بازتابی از فعالیت‌های انسانی است که الگوهای فعالیت انسان و ساختارهای اجتماعی را دچار تحول می‌کند. هیچ کس نمی‌تواند نقش مهم شهرنشینی در تحولات اجتماعی و اقتصادی، تولید ثروت، شکوفایی و توسعه را انکار کند. اما پدیده شهرنشینی چالش‌های متعددی را نیز به دنبال دارد که فقر شهری و زاغه‌نشینی و فقدان مسکن شایسته از مهم‌ترین این چالش‌هاست. در کشورهای جنوب، منشأ بسیاری از چالش‌های اجتماعی، اقتصادی، فنی و سیاسی پیش روی شهرها به شهرنشینی بی‌قیدوبند باز می‌گردد (Zarghamfard et al., 2019). در دنیای سرمایه‌داری و نئولیبرالی

با بحران مواجه هستیم. درواقع شهر حالت عادی خود را طی نمی‌کند و در بخش‌های مختلف آن اختلال ایجاد شده است. به سبب بازاری‌سازی شهر ستیز برای مطالبه حقوق افزایش یافته است (Meshkini & Zarghamfard, 2020). در این میان یکی از مهم‌ترین مسائلی که شهروندان همواره طالب و خواستار آن هستند، مسکن است. مسکن مطالبه مسلم و قانونی همه شهروندان یک شهر است که در دنیای حاضر دستیابی به آن دشوار شده و حتی در برخی نقاط جهان به یک رؤیای شیرین تبدیل شده است که افراد فقط پژواکی از آن را در خواب می‌بینند. در سراسر جهان در اثر نئولیبرالی شدن شهر و خصوصی شدن فضاها و تسهیلات بسیاری از ساکنان شهری نمی‌توانند به مسکن در خور شأن خود دست یابند و همیشه در تکاپو برای دستیابی به آن هستند. عدم استطاعت مالی افراد برای تهیه مسکن شایسته و مطلوب در نقاط مدنظر آن‌ها سبب «رانده شدن» آن‌ها به سوی لبه‌های شهر می‌شود و به مرور زمان حواشی شهرها بیش از بیش دچار خفقان جمعیتی شده و زاغه‌ها، سکونتگاه‌های غیررسمی و سایت‌های آشفته گسترش می‌یابند. عدم برخورداری از مسکن شایسته^۱ پدیده‌ای جهان‌شمول است و بسته به موقعیت کشورها میزان آن دچار نوسان است. دستیابی به مسکن شایسته با مفهوم حق به مسکن شایسته^۲ تبیین می‌شود. مفهوم حق به مسکن مناسب، شایسته، درخور، در اسناد و قطعنامه‌های مختلف بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای به رسمیت شناخته شده و در بیش از صد قانون اساسی به آن توجه شده است، زیرا حق به مسکن شایسته با سایر حقوق انسانی نیز مرتبط است؛ درحقیقت انکار حق به مسکن شایسته عواقب متعددی را در پی دارد که سبب سلب و نقص سایر حقوق نظیر اشتغال، تحصیلات، بهداشت، روابط اجتماعی، مشارکت در تصمیم‌گیری و غیره می‌شود. با تمامی تأکیدی که به مسکن شایسته می‌شود، اما همچنان در سراسر دنیا چالش‌های حق به مسکن شایسته رو به افزایش است.

کشور ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست و مسائل و چالش‌های مسکن روزبه‌روز حادث می‌شود که ریشه آن را باید در شهرنشینی شتابان کاوش کرد. شهرنشینی شتابان در ایران تحت تأثیر از مدرنیزاسیون و جهانی شدن است (Meshkini et al., 2019). به خلق و گسترش «شکاف و نابرابری فضایی»^۳ در توزیع و تخصیص امکانات و تسهیلات منجر شده است که نتیجه آن «جدایی فضایی»^۴ بین اقشار مختلف جامعه است (Molaeiqelichi et al., 2017). به همین منوال دسترسی اقشار مختلف به مسکن و به‌طور اخص مسکن شایسته نیز با چالش روبه‌رو می‌شود و همگان نمی‌توانند به مسکن مطلوب خود دست یابند. در شرایط کنونی تأمین مسکن برای خانوارهای متوسط و کم‌درآمد تقریباً به صورت امری محال درآمده است و عدم تناسب و هماهنگی بین رشد جمعیت و میزان واحدهای مسکونی ساخته‌شده نیز به وضوح نمایان است (Ghaedrahmati & Zarghamfard, 2020). به عبارت دیگر هیچ‌گونه تعادل و تناسبی بین عرضه و تقاضای مسکن وجود ندارد و در نتیجه کمبود مسکن روزبه‌روز شدیدتر می‌شود. بررسی اجمالی سیاست‌های دولت در بخش مسکن در برنامه‌های توسعه نشان می‌دهد که علی‌رغم تأکید

-
1. Adequate Housing
 2. Right to Adequate Housing
 3. Inequality Gaps
 4. Spatial Segregation

دولت بر حمایت از گسترش مالکیت مسکن و خانه‌دار شدن قشر انبوهی از جمعیت، این حمایت‌ها بخش مهمی از خانوارهای نیازمند را که عمدتاً شامل نیروی کار غیررسمی شهری است، در برنمی‌گیرد.

درواقع در ایران مشکل و معضل مسکن شایسته همواره یکی از به‌روزترین مسائل بوده و دولت‌های مختلف تأمین مسکن را به‌عنوان یکی از اولویت‌دارترین سیاست‌ها، در دستور کار کابینه خود قرار می‌دهند. مشکل مسکن اساساً از دهه ۱۳۴۰ آغاز و روزه‌روز به‌شدت آن افزوده می‌شود. در طول دهه‌های گذشته و پس از تصویب قانون اساسی در اصل ۳۱ به موضوع حق به مسکن مناسب توجه شد و سیاست‌هایی نیز در این باره اتخاذ شد. لیکن تا به امروز مشکل مسکن پابرجا باقی مانده و به پدیده‌های نوظهور بی‌خانمانی نظیر «گورخوابی»^۱، «خورخوابی»^۲، «پشت بام خوابی»^۳ منجر شده است.^۴ بدین ترتیب و با عنایت به وضعیت حاد مسکن در ایران می‌توان از مسکن با عنوان «رؤیای ایرانی» یاد کرد. با تمامی این اوصاف مفهوم حق به مسکن شایسته برای فقرا ارمغانی از بهبود شرایط زیست و حفاظت در برابر خلع ید اجباری است. اما علی‌رغم این‌که در قانون اساسی به رسمیت شناخته شده است لیکن هیچ‌گونه سند اجرایی برای آن وجود ندارد و حق به مسکن شایسته در عمل تحقق نیافته است. با توجه به این‌که حق به مسکن (شایسته) پیش‌نیاز بسیاری از حقوق است لذا نیازمند یک سند و آیین‌نامه مجزاست. به هر روی با توجه به چالش‌ها و مسائل مسکن در ایران و عدم برخورداری آحاد مردم از این حق، در این پژوهش بر آن شدیم تا الگویی برای تحقق حق به مسکن شایسته توسعه دهیم. بدین ترتیب پژوهش را بر مبنای یک سؤال اساسی هدایت خواهیم کرد: الگوی ساختاری - تفسیری جهت تحقق حق به مسکن شایسته چگونه الگویی است؟

۲. مبانی نظری

شهرها به‌مثابه مکان‌هایی که فرصت‌های معیشتی، خدماتی و امنیتی بهتری دارند، درک می‌شوند (García Amado, 2016). طی چند دهه گذشته شاهد یک چرخش جهانی در دستور کارهای مسکن و سیاست‌های مسکن بودیم که توسط نیروهای محرک جهانی سازی و نئولیبرالیسم در سراسر جهان پخش شده است که نتیجه آن بحران مسکن بود. مسکن یک حق انسانی است (Finger, 2011) و عدالت در تخصیص آن باید وجود داشته باشد، اما بر مبنای گفته‌های ولز (۲۰۱۹) مسئله عدالت در مسکن به‌ندرت در فلسفه سیاسی مورد بحث قرار گرفته است. طبق استدلال رولنیک (۲۰۱۳) کالایی شدن مسکن به همراه نگاه سرمایه‌ای به آن بر بهره‌مندی از حق مسکن شایسته تأثیر عمیقی گذاشته و سبب کاهش موجودی مسکن عمومی شده است که دسترسی فقرا به مسکن را تحت تأثیر قرار داده و آن را با مشکل مواجه ساخته است. چنین فرایندی جغرافیای اجتماعی شهرها را مختل ساخته است.

1. Grave as a Housing

2. Rooftop as a Housing

3. Sewage Channel as Housing

۴. پدیده‌های نوظهور بی‌خانمانی در ایران به صورت مجزا در مقاله‌ای با عنوان "Housing as a Dream: Critical Review of Homelessness in Iran" بررسی شده است که اکنون در مجله مطالعات مسکن در حال داوری است.

مسکن به جای آن که یک کالای اجتماعی قلمداد شود، مخزن ثروت و سرمایه گذاری است (Leijten & de Bel, 2020) و این مسئله دستیابی گروه های مختلف به مسکن را با چالش هایی مواجه ساخته است. از این رو تأکید بر دسترسی همگان به مسکن شایسته در دستور کار قرار گرفته است. بدین ترتیب حق به مسکن شایسته از زمان تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸ در سطح بین المللی به رسمیت شناخته شد. ماده ۲۵ اعلامیه جهانی یکی از اولین رمزگذاری های بین المللی حقوق بشر برای مسکن بود. از آن زمان، حق به مسکن در تعدادی از اسناد بین المللی حقوق بشر گنجانده شد. در نگاه اول به نظر می رسد تنها یک نقطه شروع بسیار کلی برای مبارزه با شرایط نامناسب مسکن، تبعیض، اخراج و بی خانمانی ناشی از سرمایه گذاری باشد (Leijten & de Bel, 2020). حق به مسکن شایسته همه اقشار از جمله زنان (Senders, 1998)؛ افراد بی خانمان (Farrell, 2009)؛ بیماران (Thomas & McCormack, 1999)؛ طردشدگان^۱ (Strauss & Liebenberg, 2014)؛ زاغه نشینان (Mohindra & Schrecker, 2013) را در کانون توجه دارد و رفاه و بهزیستی همه افراد جامعه را مد نظر است تا جامعه ای منسجم و هم بسته ایجاد شود. برای ساخت جامعه ای سازگار و مسالمت آمیز باید اراده سیاسی کافی در سطوح محلی، ملی و بین المللی برای خطاب مسکن شایسته به وجود می آمد (García Amado, 2016). از این رو حق به مسکن شایسته در ماده ۲۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر^۲ (UDHR) و ماده ۱۱ میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۳ (ICESCR) مورد تأکید قرار گرفت که محتوای آن «برخورداری همه افراد از مسکن شایسته» بود (Davy & Pellissery, 2013) و عنصر مهمی در انگاشت «شهروندی اجتماعی جهانی» (Marshall, 1950) محسوب می شد. پس از آن کشورهای اروپایی حق به مسکن شایسته را در دستور کار قرار دادند، به طوری که امروزه کشورهای عضو اتحادیه اروپا ترکیبی پیچیده از هنجارهای بین المللی، قانون اساسی، قانون گذاری و رویه ای در رابطه با حقوق مسکن دارند (Kenna & Simón-Moreno, 2019). براساس ماده ۸ پیمان اروپایی حقوق بشر^۴ (ECHR)، درون مایه این حقوق، شناخت مسکن در قالب مفهوم «خانه»^۵ است. در نسخه اصلاح شده منشور اجتماعی اروپا^۶ (RESC)، ماده ۳۱ به مسکن شایسته اختصاص یافته است، اما فقط یازده کشور عضو آن را تصویب کرده اند (Council of Europe, 1996). در همه این اسناد به حق دسترسی پایدار به مسکن تأکید شده است (UNHRC, 2009: para. 65, 66). اما وضع در بسیاری از کشورهای جهان سوم متفاوت است؛ به طوری که حق به مسکن شایسته همواره در کانون شعارهای انتخاباتی و سیاسی قرار داشته است، اما میزان تحقق آن چشمگیر نیست.

همه دولت ها حداقل یک میثاق ملی درباره مسکن شایسته به تصویب رسانیده اند. آن ها متعهد شده اند که چتر حمایتی خود را به روی فقرا گسترانیده و آنان را در جهت برخورداری از مسکن شایسته حمایت کنند. بدین ترتیب از طریق

1. Evictions

2. Universal Declaration on Human Rights

3. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

4. European Convention on Human Rights

5 Home

6. European Social Charter

قوانین اساسی متعدد، حق داشتن مسکن شایسته حمایت کرده‌اند (جدول ۱). این قوانین رئوس کلی مسئولیت دولت‌ها را مشخص ساخته‌اند و هدف آن‌ها حصول اطمینان از دستیابی آحاد جامعه به مسکن شایسته و شرایط زیست استاندارد است. علاوه بر قوانین اساسی، در سطوح بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای نیز پیرامون حق به مسکن شایسته اسناد گوناگونی تصویب و منتشر شده است. پیمان اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین (۱۹۵۰)^۱، اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)^۲، منشور ملل متحد (۱۹۴۵)^۳، منشور اجتماعی اروپا (۱۹۶۱)^۴، پیمان وضعیت حقوقی کارگران مهاجر اروپا (۱۹۷۷)^۵، پیمان حقوق بشر آمریکا (۱۹۶۹)^۶، بیانیه استانبول پیرامون سکونتگاه‌های انسانی (۱۹۹۶)^۷، دستور کار هیئتات (۱۹۹۶)^۸، منشور حقوق بشر و مردم آفریقا (۱۹۸۱)^۹، بیانیه هزاره سازمان ملل متحد (۲۰۰۰)^{۱۰}، بیانیه ونکوور پیرامون سکونتگاه‌های انسانی (۱۹۷۶)^{۱۱}، بیانیه ریو در مورد محیط‌زیست و توسعه و دستور کار ۲۱ کنفرانس سازمان ملل متحد پیرامون محیط‌زیست و توسعه (۱۹۹۲)^{۱۲}، بیانیه وین و برنامه اقدام تصویب شده توسط کنفرانس جهانی حقوق بشر (۱۹۹۳)^{۱۳}، اعلامیه سازمان ملل متحد پیرامون حقوق بومیان، قطعنامه ۲۹۵/۶۱ مجمع عمومی (۲۰۰۷)^{۱۴}، پیمان وضعیت پناهندگان (۱۹۵۱)^{۱۵}، پیمان بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶)^{۱۶}، پیمان بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶)^{۱۷}، پیمان بین‌المللی لغو تمامی اشکال تبعیض نژادی (۱۹۶۵)^{۱۸}، پیمان بین‌المللی حمایت از حقوق کارگران مهاجر و اعضای خانواده‌هایشان (۱۹۹۰)^{۱۹}، پیمان رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان (۱۹۷۹)^{۲۰}، پیمان حقوق افراد معلول (۲۰۰۶)^{۲۱}، پیمان شماره ۱۶۹ سازمان بین‌المللی کار در مورد اقلیت‌های بومی و قبیله‌ای در کشورهای مستقل

1. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950)
2. Universal Declaration of Human Rights (1948)
3. Charter of the United Nations (1945)
4. European Social Charter (1961)
5. European Convention on the Legal Status of Migrant Workers (1977)
6. American Convention on Human Rights (1969)
7. Istanbul Declaration on Human Settlements (1996)
8. Habitat Agenda (1996)
9. African Charter on Human and Peoples' Rights (1981)
10. United Nations Millennium Declaration, adopted by the United Nations General Assembly "Millennium Assembly of the United Nations" (2000)
11. Vancouver Declaration on Human Settlements (1976)
12. Rio Declaration on Environment and Development and Agenda 21 of the United Nations Conference on Environment and Development (1992)
13. Vienna Declaration and Programme of Action adopted by the World Conference on Human Rights (1993)
14. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, General Assembly resolution 61/295 (2007)
15. Convention Relating to the Status of Refugees (1951)
16. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966)
17. International Covenant on Civil and Political Rights (1966)
18. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (1965)
19. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990)
20. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (1979)
21. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006)

(۱۹۸۹)^۱، توصیه‌نامه ۱۵ سازمان جهانی کار پیرامون مسکن کارگری (۱۹۶۱)^۲ از جمله مهم‌ترین اسنادی هستند که در آن‌ها حق به مسکن شایسته مورد خطاب قرار گرفته است. علاوه بر این اسناد، پژوهش‌های دانشگاهی (Varsanyi, 2008; Mikkola, 2008; Watt, 2018; Quicke and Green, 2017; Rolnik, 2013; Rolnik, 2014; Wells, 2018; Audefroy, 1994; Vuksanović-Macura & Macura, 2018; Senders, 1998; Goodchild, 2003; Yung & Lee, 2012; Fitzpatrick et al., 2014; Houard & Lévy-Vroelant, 2013; Hoover, 2015; Udvarhelyi, 2018; Carr, 1998; Patterson et al., 2014) نیز در مورد حق به مسکن شایسته انجام شده است.

جدول ۱. مواد مربوط به مسکن در قانون اساسی کشورها

کشور	ماده مربوطه	کشور	ماده مربوطه	کشور	ماده مربوطه	کشور	ماده مربوطه
ارمنستان (۱۹۹۵)	ماده ۳	بلژیک (۱۹۹۴)	ماده ۲۳ بند ۳	هندوراس (۱۹۸۲)	ماده ۱۲۳ و ۱۷۸ و ۱۷۹	آفریقای جنوبی (۱۹۹۶)	ماده ۲۶ بند ۱ و ۲ و ۳ ماده ۲۸ بند ۱
بحرین (۱۹۷۳)	ماده ۹(f)	بولیوی (۱۹۶۷)	ماده ۱۹۹	هند (۱۹۴۹)	ماده ۳۹	اسپانیا (۱۹۷۸)	ماده ۴۷
بنگلادش (۱۹۷۲)	ماده ۱۵	بورکینافاسو (۱۹۹۱)	ماده ۱۸	ایتالیا (۱۹۴۷)	ماده ۴۷	سريلانكا (۱۹۷۷)	ماده ۲۷ بند ۲(c)
کاستاریکا (۱۹۴۹)	ماده ۶۵	کامبوج (۱۹۹۳)	ماده ۳۱	مالی (۱۹۹۲)	ماده ۱۷	سوئیس (۱۹۹۹)	ماده ۴۱ بند ۱ و ماده ۱۰۸ بند ۱، ۲ و ۴
کره (۱۹۷۲)	ماده ۶۹	کلمبیا (۱۹۹۱)	ماده ۵۱ و ۶۴	مکزیک (۱۹۸۳)	ماده ۴	سورینام (۱۹۸۷)	ماده ۴۹
جمهوری دومینیکن (۱۹۶۶)	ماده ۸ بند ۱۵(ب) و بند ۱۷	کنگو (۲۰۰۵)	ماده ۴۸	هلند (۱۹۸۴)	ماده ۲۲ بند ۲	ترکیه (۱۹۸۲)	ماده ۵۷
اکوادور (۱۹۹۸)	ماده ۳۲	گینه استوایی (۱۹۹۵)	ماده ۱۳	نیپال (۱۹۹۰)	ماده ۲۶ بند ۱	ونزوئلا (۱۹۹۹)	ماده ۸۲
السالوادور (۱۹۸۴)	ماده ۵۱ و ۱۱۹	فنلاند (۱۹۹۹)	ماده ۱۹	نیکاراگوئه (۱۹۸۷)	ماده ۶۴	ویتنام (۱۹۹۲)	ماده ۵۸
یونان (۱۹۷۵)	ماده ۲۱ بند ۴	گواتمالا (۱۹۸۵)	ماده ۱۰۵ و ۱۱۹(g)	نیجریه (۱۹۸۹)	ماده ۱۷ بند ۲(d)	سوریه (۲۰۱۲)	ماده ۱۵
گویان (۱۹۸۰)	ماده ۲۶	هائیتی (۱۹۸۷)	ماده ۲۲	پاکستان (۱۹۹۰)	ماده ۳۸(d)	کانادا	بخش ۳۵
پاناما (۱۹۷۸)	ماده ۱۱۳	پاراگوئه (۱۹۹۲)	ماده ۵۷ و ۱۰۰	پرو (۱۹۹۳)	ماده ۱۹۵ بند ۸	فلسطین	-
فیلیپین (۱۹۸۶)	ماده ۱۳ بند ۹ و ۱۰	لهستان (۱۹۹۷)	ماده ۷۵	پرتغال (۱۹۸۲)	ماده ۶۵ بند ۱، ۲، ۳، ۴	انگلستان	-
جمهوری کره (۱۹۴۸)	ماده ۳۵ بند ۳	فدراسیون روسیه (۱۹۹۳)	ماده ۴۰ بند ۱، ۲ و ۳	سانتوومه و پرنسپ (۱۹۷۵) ^۳	ماده ۴۸ بند ۱ و ۲	مکزیک، ۱۹۱۷ (اصلاح شده در سال ۱۹۸۳)	ماده ۴
سیشل (۱۹۹۳)	ماده ۳۴	اسلوونی (۱۹۹۱)	ماده ۷۸				

Table 1. Articles related to housing in the constitution of countries

1. ILO Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries (1989)

2. ILO Recommendation No. 115 concerning Workers' Housing (1961)

۳. سانوتومه و پرنسپ با نام کامل جمهوری دموکراتیک سانوتومه و پرنسپ کشوری است در خلیج گینه در باختر آفریقا. پایتخت آن سانوتومه است. این کشور از دو جزیره سانوتومه و پرنسپ تشکیل شده است.

فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا

باوجود تمرکز روی مسکن شایسته برای همه، نابرابری درآمدی اقدامات و سیاست‌های مسکن را تحت تأثیر قرار داده است. به‌طوری‌که اگر حق به مسکن را به‌عنوان یک حق واقعی در بهره‌مندی از مسکن شایسته، قابل استطاعت و ایمن (از نظر تصدی) تعریف کنیم، باید بگوییم که همگان به‌راحتی قدرت دستیابی به آن را ندارند (Morris, 2010)، زیرا در طول زمان شرایط استطاعت مسکن وخیم‌تر می‌شود که این مسئله تابعی از تقاضای شدید و عرضه محدود مسکن مناسب است (FaHCSIA, 2012) و این وضعیت به اقشار پایین‌دست جامعه فشار می‌آورد (National Welfare Rights Network, 2015) و روزه‌روز آن‌ها را به ورطه فقر و فلاکت می‌کشاند (Haylen, 2014; Davidson & Evans, 2015). از این منظر همان‌گونه که دوی و پلیسری (2013) بیان می‌دارند، حق به مسکن یک عنصر مهم در پنداره و انگاشت شهروندی اجتماعی جهانی است (Davy & Pellissery, 2013) و این حق باید برای تک‌تک اعضای جامعه محفوظ باشد و همگان باید به‌صورت برابر توانایی دسترسی به مسکن شایسته را داشته باشند. اما برخلاف وجود چنین حقی در جای‌جای این سیاره خاکی شمار افراد بی‌مسکن، بدمسکن و خلع ید شدگان (کسانی که به‌طور طبیعی یا غیرطبیعی خانه و کاشانه خویش را از دست می‌دهند) (COHRE, 2007) در شهرها و مناطق شهری روزه‌روز بیشتر می‌شود. در دنیای امروز، حدود صد میلیون نفر بی‌مسکن هستند و بیش از یک میلیارد نفر با پدیده بدمسکنی در کارزار هستند. طبق برآوردهای سازمان ملل متحد، در سال ۲۰۵۰ سه میلیارد نفر در زاغه‌ها زندگی خواهند کرد (UN-Habitat, 2007) که اکثر این افراد در کشورهای جنوب هستند، اما این بدان معنا نیست که سایر قاره‌ها از این پدیده مستثنی هستند، بلکه چنین پدیده‌ای جهان‌شمول است.

همچنان که در مقدمه بیان کردیم در اصل ۳۱ قانونی اساسی ایران حق به مسکن شایسته مکتوب است. بر مبنای همین اصل دولت‌ها اقداماتی را برای تأمین مسکن گروه‌های هدف انجام داده‌اند که از آن جمله می‌توان به مسکن انبوه، مسکن مهر، مسکن اجتماعی، مسکن اجتماعی اجاره‌ای و مسکن تعاونی (Meshkini & Zarghamfard, 2020; Ghaedrahmati & Zarghamfard, 2020) اشاره کرد. اما عملاً هنگام ارزیابی عملکرد دولت‌ها متوجه می‌شویم که آنان در بخش مسکن موفق نبوده‌اند. به‌طور کلی علی‌رغم به رسمیت شناخته شدن مفهوم حق به مسکن شایسته در قانون اساسی ایران اما هنوز در بخش اجرایی این حق برای متولیان به‌درستی مفهوم‌سازی نشده است و آن‌ها در سیاست‌گذاری‌ها خود نتوانسته‌اند عملکرد مثبتی را به ثبت برسانند. پیامدهای منفی سیاست‌هایی که در راستای تحقق حق به مسکن شایسته در ایران اتخاذ شده پرننگ‌تر از پیامدهای مثبت آن است که از جمله این پیامدهای منفی می‌توان به ایجاد و گسترش حاشیه‌نشینی، زاغه‌نشینی و سکونتگاه‌های غیررسمی، ایجاد تله فضایی فقر، تخریب محیط‌زیست، بدمسکنی، مسائل جامعه‌شناختی و ... اشاره کرد. شکاف نظری پژوهش حاضر نیز از همین مسئله نشئت می‌گیرد. بدین معنا که با وجود اتخاذ سیاست‌های بسیار در بخش چرا هنوز اقشار هدف از دستیابی به مسکن شایسته محرومند و نمی‌توانند مسکن مطلوب خود را تهیه کنند. از آنجایی که حق به مسکن شایسته یکی از مؤلفه‌های استاندارد مناسب زندگی است و پیش‌نیازی برای دستیابی به سایر حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (CESCR, 1991) لذا ضرورت

دارد که در ایران هم یک الگوی بومی برای آن تهیه شود و نقشه راهنمای سازمان‌های متولی برای تأمین مسکن شایسته باشد.

۳. روش

انتخاب عوامل و طراحی ماتریس‌ها به منظور انتخاب عوامل تأثیرگذار بر تحقق حق به مسکن شایسته ۲۳ سند ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی مورد بررسی قرار گرفت و شانزده عامل استخراج شد. درحقیقت اسناد مربوط به حقوق بشر مورد بازبینی قرار گرفت و شاخص‌های منتخب از محتوای این اسناد استخراج شد (جدول ۱). در گام بعد با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، بیست کارشناس و متخصص مسکن انتخاب شدند. در این مرحله پرسش‌نامه سؤالات بر مبنای روش مدل‌سازی ساختاری - تفسیری طراحی شد و در اختیار آنان قرار گرفت. روایی محتوایی و صوری پرسش‌نامه نیز توسط متخصصان بررسی و بر مبنای بازخورد آن‌ها پرسش‌نامه نهایی طراحی شد. ابزار گردآوری اطلاعات در این تحقیق، پرسش‌نامه محقق - ساخت است.

۳-۱. روش تحلیل: مدل‌سازی ساختاری تفسیری

همان‌طور که گفتیم پرسش‌نامه بر مبنای مدل‌سازی ساختاری - تفسیری طراحی شد. این روش یک فرایند متعامل است که در آن مجموعه‌ای از عناصر مختلف و مرتبط با همدیگر در یک مدل سیستماتیک جامع ساختاربندی می‌شوند. با به‌کارگیری این روش می‌توان روابط میان عناصر یک سیستم را جهت داد و همچنین ارتباط بین عوامل در سیستم‌های پیچیده را درک و یک الگوی جامع ارائه کرد.

مراحل مدل‌سازی ساختاری - تفسیری

۱. شناسایی عوامل تأثیرگذار بر مسئله؛

۲. تدوین ماتریس خودتعاملی.^۱

در ماتریس، از نمادهایی استفاده می‌شود که دستیابی را نشان می‌دهند. این نمادها عبارت‌اند از:

V: اگر عامل I بر ایجاد عامل J تأثیر داشته باشد.

A: اگر عامل J بر عامل I تأثیر داشته باشد.

X: اگر هر دو عامل بر یکدیگر تأثیر داشته باشند (تأثیر دوسویه).

O: اگر بین هر دو عامل هیچ رابطه‌ای وجود نداشته باشد.

۳. ماتریس دستیابی اولیه^۲

1. Structural Self-Interaction Matrix

2. Primary Reachability Matrix

ماتریس دستیابی اولیه از تبدیل ماتریس خودتعاملی ساختاری به یک ماتریس دوارزشی صفر و یک به دست می آید. برای استخراج ماتریس دریافتی در هر سطر ماتریس خودتعاملی به جای علائم X و V از عدد یک و به جای علائم A و O از عدد صفر استفاده می شود.

۴. ماتریس دستیابی نهایی^۱

در مرحله چهارم باید ماتریس دستیابی اولیه را سازگار کنیم. ماتریس دستیابی نهایی از مشخص شدن روابط چندگانه بین عوامل به دست می آید. بدین معنا که اگر عامل i به عامل j منجر شود و عامل j به عامل k منجر شود پس می توان نتیجه گرفت که عامل i نیز به عامل k منجر می شود. در این مرحله همچنین درایه های قطر اصلی برابر یک قرار می گیرد. همچنین میزان وابستگی و قدرت نفوذ هر عامل مشخص می شود.

۵. تعیین سطوح

در این گام مجموعه عامل های ورودی (پیش نیاز) و خروجی (دستیابی) برای هر عامل را محاسبه و سپس عوامل مشترک را مشخص می کنیم. در این گام عاملی دارای بالاترین سطح ISM است که مجموعه خروجی (دستیابی) با مجموعه مشترک آن برابر باشد. پس از شناسایی این عوامل، سطر و ستون آن ها را از جدول حذف و عملیات را دوباره بر روی دیگر عوامل تکرار می کنیم.

۶. ترسیم شبکه تعاملات

در این گام با توجه به سطوح عوامل در ISM و روابط بین آن ها ترسیم شبکه تعاملات ایجاد می شود. سطح یک به عنوان تأثیرپذیرترین سطح و سطح آخر به عنوان تأثیرگذارترین سطح نیز انتخاب می شود.

۳-۲. تحلیل میک مک و تحلیل خوشه ها

در این مرحله با استفاده از MICMAC نوع عوامل با توجه به اثرگذاری و اثرپذیری بر سایر عوامل مشخص خواهد شد. با استفاده از تأثیرگذاری^۲ و تأثیرپذیری^۳ عوامل، می توان تمامی عوامل مؤثر بر تحقق حق به مسکن شایسته را در یکی از خوشه های چهارگانه طبقه بندی کرد.

1. Secondary Reachability Matrix

2. Influence

3. Dependence

جدول ۲. عوامل تأثیرگذار بر تحقق حق به مسکن شایسته و مستندسازی آنها

C16	C15	C14	C13	C12	C11	C10	C9	C8	C7	C6	C5	C4	C3	C2	C1	متغیر(عامل) استاد
مناسبات مربوط به آلودگی ترستی	مناسبات مربوط به ساختار حکمرانی	مناسبات مربوط به ساختار اجتماعی	مناسبات مربوط به توسعه و ساخت و ساز	خدمات	امکانات و تسهیلات	ایمنی و امنیت	مطلوبیت و سازگاری	آرامش	آسایش	دسترسی گروهی مختلف آسیبا پذیر به مسکن	مقتضیات محلی	همگامی با آیدپورلری و بارهای حاکم بر جامعه	بهبود امنیت تصرف	عدالت در تصرف	ممانعت از اخراج اجباری	پیمان اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های بنیادین ۱۹۵۰
*	*	*		*	*	*	*	*	*	*		*		*	*	اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	منشور ملل متحد ۱۹۴۵
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	منشور اجتماعی اروپا ۱۹۶۱
	*	*								*		*		*	*	پیمان وضعیت حقوقی کارگران مهاجر اروپا ۱۹۷۷
	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	پیمان حقوق بشر آمریکا ۱۹۶۹
	*	*	*	*	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	بیانیه استانبول پیرامون سکونتگاه های انسانی ۱۹۹۶
*	*	*		*	*					*			*	*	*	دستور کار هیئتات ۱۹۹۶
			*	*	*	*				*	*	*	*	*	*	منشور حقوق بشر و مردم آفریقا ۱۹۸۱
	*	*					*			*	*	*				بیانیه هزاره سازمان ملل متحد ۲۰۰۰
*				*	*					*			*	*	*	بیانیه ونکوور پیرامون سکونتگاه های انسانی ۱۹۷۶
*							*									بیانیه ریو درمورد محیط زیست و توسعه و دستور کار ۲۱ کنفرانس سازمان ملل متحد پیرامون محیط زیست و توسعه (۱۹۹۲)
	*												*	*	*	بیانیه وین و برنامه اقدام تصویب شده توسط کنفرانس جهانی حقوق بشر ۱۹۹۳
	*	*								*			*	*	*	اعلامیه سازمان ملل متحد پیرامون حقوق بومیان، قطعنامه ۲۹۵/۶۱ مجمع عمومی (۲۰۰۷)
		*								*						پیمان وضعیت پناهندگان (۱۹۵۱)
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	پیمان بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶)
*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	پیمان بین المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶)
		*											*	*	*	پیمان بین المللی لغو تمامی اشکال تبعیض نژادی (۱۹۶۵)

	*		*		*				*			*	*	*	پیمان بین‌المللی حمایت از حقوق کارگران مهاجر و اعضای خانواده‌هایشان (۱۹۹۰)
															پیمان رفع همه اشکال تبعیض علیه زنان (۱۹۷۹)
															پیمان حقوق افراد معلول (۲۰۰۶)
															پیمان شماره ۱۶۹ سازمان بین‌المللی کار در مورد اقلیت‌های بومی و قبیله‌ای در کشورهای مستقل (۱۹۸۹)
	*			*	*	*	*	*	*	*				*	توصیه‌نامه ۱۱۵ سازمان جهانی کار پیرامون مسکن کارگری (۱۹۶۱)

Table 2. Factors affecting the realization of the right to adequate housing and their documentation

۴. یافته‌ها

۴-۱. ماتریس خودتعاملی

پس از شناسایی عوامل مؤثر بر تحقق حق به مسکن شایسته، در گام بعدی با استفاده از حالت روابط مفهومی، ماتریس خودتعاملی ساختاری از عوامل تشکیل شد. ماتریس خودتعاملی توسط بیست کارشناس مسکن تکمیل شد. پس از دریافت تمامی پرسش‌نامه پاسخ‌هایی که دارای بیشترین فراوانی بودند انتخاب شدند. توجیه منطقی چنین امری این است که منطق مدل‌سازی - ساختاری تفسیری بر روش‌های ناپارامتریک استوار است و بر مبنای مد در فراوانی‌ها عمل می‌کند. نهایتاً جدول مشابه جدول ۳ به دست آمد.

جدول ۳. ماتریس خودتعاملی

C16	C15	C14	C13	C12	C11	C10	C9	C8	C7	C6	C5	C4	C3	C2	C1	J
O	A	A	V	V	X	V	V	V	V	V	A	O	X	X	-	C1
O	A	V	V	V	V	V	V	V	V	V	A	A	V	-		C2
O	V	A	V	V	V	V	V	V	V	V	A	A	-			C3
X	V	X	V	O	O	V	V	V	V	V	X	-				C4
X	V	X	V	V	V	V	V	V	V	O	-					C5
O	A	A	A	A	A	v	v	v	v	-						C6
A	A	A	A	A	A	X	X	X	-							C7
A	A	A	A	X	X	X	X	-								C8
X	A	A	A	A	A	X	-									C9
O	A	A	V	X	X	-										C10
V	A	A	X	X												C11
A	A	A	V	-												C12
X	A	X	-													C13
O	X	-														C14
X	-															C15
-																C16

Table 3. Self-interaction matrix

فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا

۲-۴. ماتریس دستیابی اولیه

پس از این که ماتریس خودتعاملی ساختاری به دست آمد در گام بعد آن را به ماتریس دستیابی اولیه تبدیل می کنیم. ماتریس دستیابی اولیه از تبدیل ماتریس خودتعاملی ساختاری به یک ماتریس دو ارزشی صفر و یک ایجاد می شود. برای استخراج ماتریس دستیابی اولیه، در هر سطر ماتریس خودتعاملی عدد صفر جایگزین نمادهای O و A و عدد یک جایگزین نمادهای V و X می شود. پس از تبدیل تمام سطرها، نتیجه حاصل ماتریس دستیابی اولیه است (جدول ۴).

جدول ۴. ماتریس دستیابی اولیه

C16	C15	C14	C13	C12	C11	C10	C9	C8	C7	C6	C5	C4	C3	C2	C1	J 1
O ₀	A ₀	A ₀	V ₁	V ₁	X ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	0A	O ₀	X ₁	X ₁	-	C1
O ₀	A ₀	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	A ₀	A ₀	V ₁	-	۱	C2
O ₀	V ₁	A ₀	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	1V	V ₁	V ₁	V ₁	A ₀	A ₀	-	۰	۱	C3
X ₁	V ₁	X ₁	V ₁	O ₀	O ₀	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	X ₁	-	۱	۱	۰	C4
X ₁	V ₁	X ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	O ₀	-	۱	۱	۱	۱	C5
O ₀	A ₀	A ₀	A ₀	A ₀	A ₀	V ₁	V ₁	V ₁	V ₁	-	۰	۰	۰	۰	۰	C6
A ₀	A ₀	A ₀	A ₀	A ₀	A ₀	X ₁	X ₁	X ₁	-	۰	۰	۰	۰	۰	۰	C7
A ₀	A ₀	A ₀	A ₀	X ₁	X ₁	X ₁	X ₁	-	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	C8
X ₁	A ₀	A ₀	A ₀	A ₀	A ₀	X ₁	-	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	C9
O ₀	A ₀	A ₀	V ₁	X ₁	X ₁	-	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	C10
V ₁	A ₀	A ₀	X ₁	X ₁		۱	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	C11
A ₀	A ₀	A ₀	V ₁	-	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	C12
X ₁	A ₀	X ₁	-	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	C13
O ₀	X ₁	-	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۱	C14
X ₁	-	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۱		C15
-	۱	۰	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	C16

Table 4. primary reachability matrix

۳-۴. ماتریس دستیابی نهایی

پس از تعیین ماتریس دستیابی اولیه، باید دو عمل به روی ماتریس صورت گیرد. ابتدا باید درایه های قطر اصلی برابر ۱ و سپس سازگاری درونی آن برقرار شود. سازگاری درونی بدین معناست که چنانچه C1 به C2 و C2 هم به C3 منجر شود آنگاه C1 نیز باید به C3 منجر گردد. اگر ماتریس سازگاری درونی نداشته باشد نیاز به اصلاح ضروری است. اما در این پژوهش سازگاری درونی وجود داشت لذا نیازی به اصلاح ماتریس نیست (جدول ۵).

فصلنامه برنامه ریزی و آمایش فضا

جدول ۵. ماتریس دستیابی نهایی

تأثیرگذاری	C16	C15	C14	C13	C12	C11	C10	C9	C8	C7	C6	C5	C4	C3	C2	C1	J I
۱۱	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۱	C1
۱۲	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۱	C2
۱۲	۰	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۰	۱	C3
۱۳	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	C4
۱۵	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۱	C5
۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	C6
۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	C7
۵	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	C8
۵	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	C9
۷	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	C10
۹	۱	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	C11
۷	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	C12
۷	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	C13
۱۳	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۱	۱	۰	۱	C14
۴	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۱	C15
۸	۱																C16
	۷																تأثیرپذیری

همچنین میزان تأثیرگذاری^۱ و تأثیرپذیری^۲ عوامل در این ماتریس مشخص می‌شوند. قدرت نفوذ به معنای میزان تأثیر بر عوامل دیگر است که برای هر مؤلفه از جمع اعداد هر سطر در ماتریس دستیابی نهایی به دست می‌آید. میزان وابستگی نیز به معنای تأثیرپذیری از عوامل دیگر است که برای هر عامل از جمع اعداد هر ستون در ماتریس دستیابی نهایی به دست می‌آید.

۴-۴. سطح بندی عوامل

در این گام، با استفاده از ماتریس دستیابی نهایی، پس از تعیین مجموعه‌های ورودی و خروجی، اشتراک این مجموعه‌ها برای هریک از عوامل مشخص می‌شود. مجموعه خروجی یک عامل شامل خود آن عامل و عواملی است که بر آن‌ها اثر می‌گذارد. مجموعه ورودی یک عامل شامل خود آن عامل و عواملی است که از آن‌ها اثر می‌پذیرد. پس از تعیین مجموعه‌های ورودی و خروجی، اشتراک آن‌ها برای هر یک از عوامل تعیین می‌شود. عواملی که مجموعه خروجی و مشترک آن‌ها کاملاً مشابه باشند، در بالاترین سطح از سلسله مراتب مدل ساختاری - تفسیری قرار می‌گیرند. برای دستیابی به سطوح بعدی، سطر و ستون مربوط به عوامل قبلی حذف می‌شود. بدین ترتیب سطح بعدی مشخص می‌شود. این عملیات تا آنجا تکرار می‌شود که عوامل تشکیل دهنده تمام سطوح سیستم مشخص شوند (جدول ۶).

1. Influence
2. Dependence

فصلنامه برنامه ریزی و آمایش فضا

جدول ۶. سطح بندی عوامل مؤثر بر حق به مسکن شایسته

کد	عامل	مجموعه ورودی	مجموعه خروجی	مجموعه اشتراک	سطح بندی
C1	ممانعت از اخراج اجباری	-۱۴-۱۱-۵-۳-۲-۱ ۱۵	-۱۱-۹-۸-۷-۶-۳-۲-۱ ۱۳-۱۲	۱۱-۳-۲-۱	۵
C2	عدالت در تصرف	۱۵-۵-۴-۳-۲-۱	-۱۰-۹-۸-۷-۶-۳-۲-۱ ۱۴-۱۳-۱۲-۱۱	۲-۱	۷
C3	بهبود امنیت تصرف	۱۴-۵-۴-۳-۲-۱	-۱۱-۱۰-۹-۸-۷-۶-۳-۱ ۱۵-۱۳-۱۲	۳-۱	۷
C4	همگامی با ایدئولوژی و باورهای حاکم بر جامعه	۱۶-۱۴-۵-۴	-۱۰-۹-۸-۷-۶-۵-۴-۳-۲ ۱۶-۱۵-۱۴-۱۳	-۱۴-۵-۴ ۱۶	۷
C5	مقتضیات محلی	۱۶-۱۴-۵-۴	-۱۰-۹-۸-۷-۶-۴-۳-۲-۱ ۱۶-۱۵-۱۴-۱۳-۱۲-۱۱	-۱۴-۵-۴ ۱۶	۷
C6	دسترسی گروه های مختلف آسیب پذیر به مسکن	-۱۱-۶-۴-۳-۲-۱ ۱۵-۱۴-۱۳-۱۲	۱۰-۹-۸-۷-۶	۶	۳
C7	آسایش	-۷-۶-۵-۴-۳-۲-۱ ۱۰-۹-۸	۱۰-۹-۸-۷	۱۰-۹-۸-۷	۱
C8	آرامش	-۷-۶-۵-۴-۳-۲-۱ -۱۴-۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸ ۱۶-۱۵	۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷	-۹-۸-۷ ۱۲-۱۱-۱۰	۱
C9	مطلوبیت و سازگاری	-۷-۶-۵-۴-۳-۲-۱ -۱۴-۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸ ۱۶-۱۵	۱۶-۱۰-۹-۸-۷	-۹-۸-۷ ۱۶-۱۰	۱
C10	ایمنی و امنیت	-۷-۶-۵-۴-۳-۲-۱ ۱۵-۱۴-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸	۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷	-۹-۸-۷ ۱۲-۱۱-۱۰	۲
C11	امکانات و تسهیلات	-۱۰-۸-۵-۳-۲-۱ ۱۵-۱۴-۱۲-۱۱	-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۶-۱ ۱۶-۱۳	-۱۱-۱۰-۱ ۱۲	۶
C12	خدمات	-۱۰-۸-۵-۳-۲-۱ ۱۶-۱۵-۱۴-۱۲-۱۱	۱۳-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۶	-۱۱-۱۰-۸ ۱۲	۴
C13	مناسبات مربوط به توسعه و ساخت و ساز	-۱۰-۵-۴-۳-۲-۱ ۱۶-۱۵-۱۴-۱۳-۱۲-۱۱	-۱۴-۱۳-۱۲-۱۱-۹-۸-۶ ۱۶	-۱۲-۱۱ ۱۶-۱۴-۱۳	۴
C14	مناسبات مربوط به ساختار اجتماعی	۱۵-۱۴-۱۳-۵-۴-۳-۲	-۱۱-۱۰-۹-۸-۶-۵-۴-۳-۱ ۱۵-۱۴-۱۳-۱۲	-۱۳-۵-۴ ۱۵-۱۴	۷
C15	مناسبات مربوط به ساختار حکمروایی	۱۵-۱۴-۵-۴-۳	-۱۲-۱۱-۱۰-۹-۸-۷-۶-۱ ۱۶-۱۵-۱۴-۱۳	۱۵-۱۴	۷
C16	مناسبات مربوط به اکولوژی - زیستی	-۱۵-۱۳-۱۱-۹-۵-۴ ۱۶	۱۶-۱۵-۱۳-۱۲-۹-۸-۵-۴	-۱۳-۹-۵ ۱۶-۱۵	۵

Table 6. Leveling of factors affecting the right to adequate housing

فصلنامه برنامه ریزی و آمایش فضا

۵-۴. الگوسازی و شبکه تعاملات

پس از تعیین روابط و سطح عوامل براساس جدول ۶ به ترسیم گرافیک آن‌ها اقدام می‌شود. در ترسیم الگو توجه به سطوح ضروری است. بدین معنا که سطح یک مبین بیشترین وابستگی و سطح هفت کم‌ترین وابستگی است. بدین معنا که عوامل موجود در سطح هفتم به‌عنوان زیربنای دستیابی به سایر سطوح قلمداد می‌شود و درحقیقت سطح هفت تأثیرگذارترین سطح در این الگو است که متولیان باید به آن توجه ویژه‌ای مبذول دارند

شکل ۱. مدل ساختاری - تفسیری عوامل مؤثر بر تحقق حق به مسکن شایسته در ایران

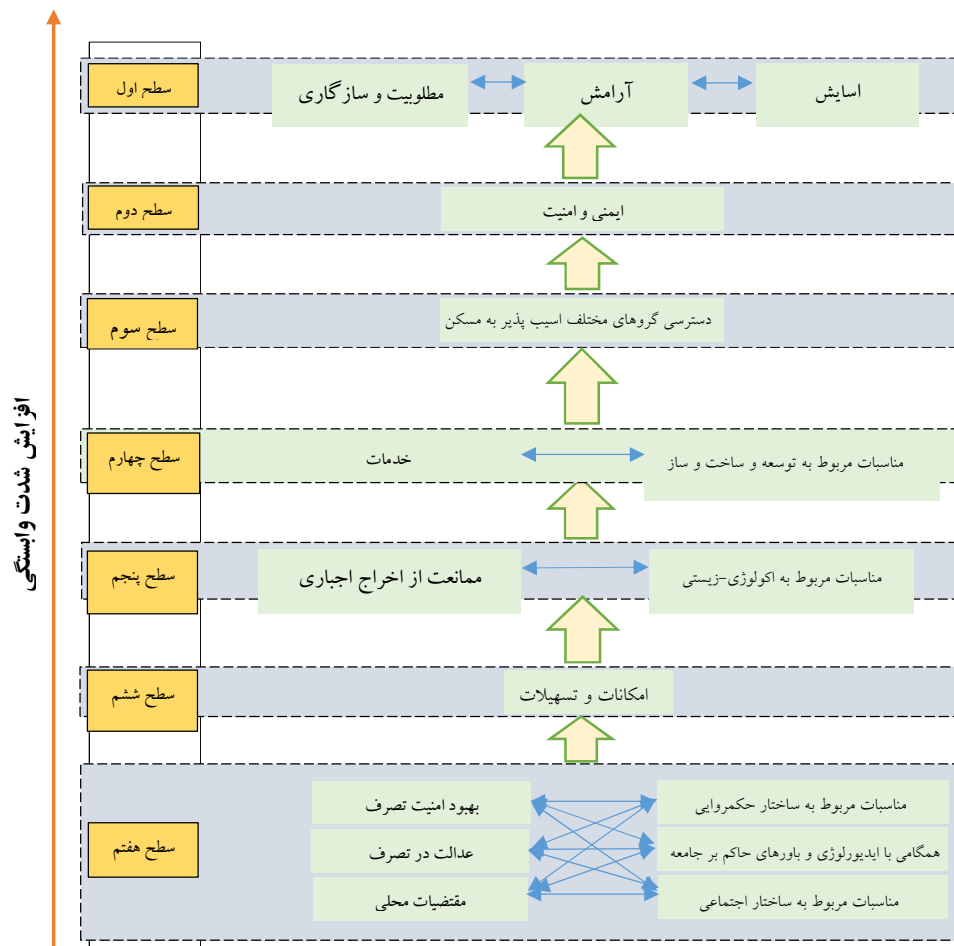


Figure 1. Structural-interpretive model of factors affecting the realization of the right to adequate housing in Iran

۴-۶. خوشه‌بندی عوامل

در جدول شماره ۵ میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری برای هر یک از عوامل مشخص شدند. کاربرد میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری در دسته‌بندی عوامل در تحلیل میک مک است. با توجه به تحلیل میک مک و خوشه بندی که انجام شد (شکل ۲)، عوامل ممانعت از اخراج اجباری (C1)، عدالت در تصرف (C2)، بهبود امنیت تصرف (C3)، همگامی با ایدئولوژی و باورهای حاکم بر جامعه (C4)، مقتضیات محلی (C5)، مناسبات مربوط به ساختار اجتماعی (C14) در ناحیه اول^۱ قرار می‌گیرند. قرار گیری در این ناحیه بدین معناست که تأثیرگذاری این عوامل بالاتر از تأثیرپذیری آن‌ها است. وضعیت احتمالی این عوامل تعیین‌کننده وضعیت احتمالی سایر عوامل است. این عوامل بهترین فاکتورهای کلیدی در تحقق حق به مسکن شایسته هستند. عامل امکانات و تسهیلات (C11) در ناحیه دوم^۲ واقع شده است که نشان‌دهنده تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بالاست. بر مبنای منطق تحلیل میک مک این عامل پویایی و پایداری سیستم را تحت تأثیر قرار می‌دهد. عوامل دسترسی گروه‌های مختلف آسیب‌پذیر به مسکن (C6)، آسایش (C7)، آرامش (C8)، مطلوبیت و سازگاری (C9). ایمنی و امنیت (C10) خدمات (C12) و مناسبات مربوط به توسعه و ساخت و ساز (C13) در ناحیه سوم^۳ واقع شده‌اند. میزان تأثیرگذاری این عوامل در سطح پایینی قرار دارند، اما تأثیرپذیری بسیاری بالایی دارند. در ناحیه چهارم^۴ نیز دو عامل مناسبات مربوط به ساختار حکمروایی (C15) و مناسبات مربوط به اکولوژی - زیستی (C16) قرار دارند که هم میزان تأثیرپذیری و هم میزان تأثیرگذاری پایینی دارند. اما در تحلیل‌های پیشرفته میک مک عواملی که در اطراف قطر نمودار قرار داشته باشند مهم هستند. بر مبنای همین منطق مشاهده می‌شود که دو عامل مناسبات مربوط به ساختار حکمروایی (C15) و مناسبات مربوط به اکولوژی - زیستی (C16) نیز دقیقاً نزدیک به قطر هستند. لذا این دو عامل هم در تحقق حق به مسکن شایسته بی‌تأثیر نیستند.

-
1. Input Variable
 2. Intermediate Variable
 3. Resultant Variable
 4. Excluded Variable

شکل ۲. تحلیل میک مک از عوامل تأثیرگذار بر تحقق حق به مسکن شایسته

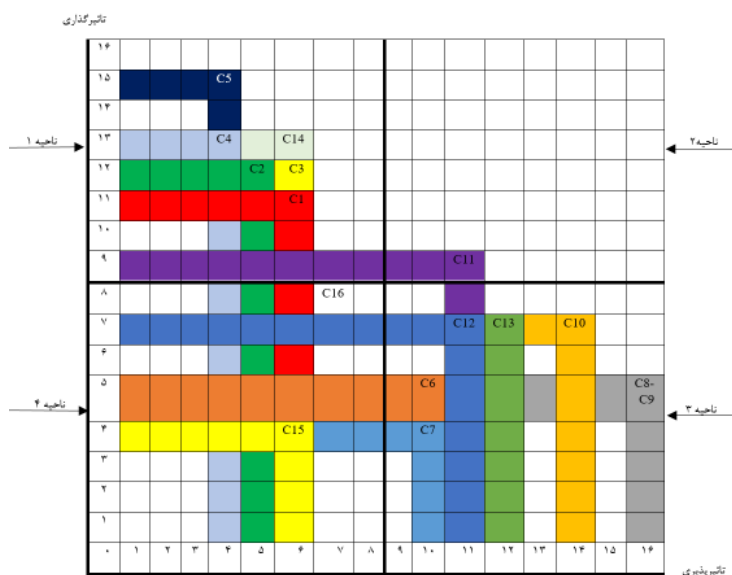


Figure 2. Micmac analysis of factors affecting the realization of the right to adequate housing

۵. بحث و نتیجه‌گیری

مسکن نه تنها در ایران بلکه در همه کشورهای جهان محرک رشد اقتصاد است. سیستم برنامه‌ریزی مسکن در ایران متمرکز بوده و تمامی برنامه‌هایی که در جهت تأمین مسکن اتخاذ می‌شوند به صورت ملی و متمرکز تهیه می‌شوند. این در حالی است که ایران یک کشور پهناور بوده و از شرایط جغرافیایی متفاوتی برخوردار است. سیاست‌هایی که در جهت دستیابی اقشار کم‌درآمد و در راستای تحقق مفهوم حق به مسکن شایسته اتخاذ شده غالباً با شکست همراه شده و از کیفیت لازم برخوردار نبوده است. هر چند مفهوم حق به مسکن شایسته به‌طور ضمنی در اصل ۳۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیان شده، اما این اصل درک درستی از محتوای آن نمی‌توان داشت و نیاز به بازنگری دارد. از آنجایی که دستیابی به مسکن شایسته حق تمامی افراد جامعه است لذا دولت باید بسترهای لازم برای تحقق این حق را فراهم آورد. اما تاکنون دولت در ایفای وظیفه خود در بخش مسکن موفقیت چندانی به دست نیاورده است و مفهوم حق به مسکن شایسته تحقق نیافته است. این مسئله را ما به صورت علمی در مقاله «آسیب‌شناسی سیاست‌های مسکن در ایران: یک تحلیل شاخص مبنای» (۲۰۱۹) نشان دادیم. به دنبال نتایج این مقاله درصدد ارائه یک الگو جهت دستیابی به مسکن شایسته برآمدیم. بدین ترتیب این پژوهش نخستین پژوهشی است که درمورد حق مسکن شایسته در ایران انجام شده است. نتیجه این پژوهش ارائه یک الگوی کارشناس - مبنا و ساختاری - تفسیری جهت تحقق حق به مسکن شایسته

1. the pathology of housing policies in Iran: a criterion-based analysis

فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا

است. الگوی نهایی نشان می‌دهد که تحقق حق به مسکن شایسته در ایران مستلزم توجه به شش عامل بنیادی (سطح هفتم در شکل ۱) است. همگامی با ایدیورلوزی و باورهای حاکم بر جامعه، مناسبات مربوط به ساختار حکمروایی، مناسبات مربوط به ساختار اجتماعی، بهبود امنیت تصرف، عدالت در تصرف و مقتضیات محلی عواملی هستند که بیشترین تأثیر را در تحقق حق به مسکن شایسته دارند. دولت به‌عنوان متولی اصلی رفاه و بهزیستی شهروندان باید مسکن را به‌عنوان یک سرمایه عمومی قلمداد کند و بستر لازم برای ورود توسعه‌دهندگان خصوصی را فراهم آورد تا علاوه بر افزایش تولید مسکن، کیفیت مساکن را با نظارت دقیق بالا ببرد. دولت باید هم‌راستا با تولید مسکن بر قیمت‌ها نظارت سیستماتیک و شرایط گروه‌های مختلف را در نظر داشته باشد. درحقیقت سیاست‌های تأمین مسکن باید یک چرخش رویه‌ای را آغاز کند. تاکنون دولت خود به تدوین و اجرای سیاست مسکن می‌پرداخت، اما باید سیاست‌ها به گونه‌ای تدوین شوند که بخش خصوصی نیز تمایل به ساخت و انبوه‌سازی مسکن داشته باشند. در کنار تدوین سیاست‌های خصوصی - عمومی دولت باید آیین‌نامه‌ها، قوانین و مقررات استاندارد مسکن از جمله مقررات ملی ساختمان و شهرسازی را به روز رسانی کند و در اجرای آن کوشا باشد. همکاری بخش خصوصی با دولت می‌تواند علاوه بر کمیت در تولید مسکن بر کیفیت مسکن نیز مؤثر باشد، زیرا دولت می‌تواند با تقبل بخش بزرگی از هزینه‌ها (نظیر اعطای زمین یارانه‌ای نه مجانی) زمینه را برای ساخت مساکن قابل استطاعت و در عین حال باکیفیت فراهم آورد. علاوه بر این دولت باید سیستم مالیات بر املاک و مستغلات را توسعه دهد تا از این طریق از سوداگری مسکن و تورم شدید قیمت مسکن در بازار آزاد جلوگیری کند. مسئله مهم دیگری که در فرایند تحقق حق به مسکن شایسته دخیل است به امنیت تصرف باز می‌گردد. دولت باید مکانیزم‌هایی را طراحی کند که به واسطه آن اقشار آسیب‌پذیر بتوانند به صورت قانونی زمین و مسکن را در تملک کنند. به عبارت بهتر عدالت در تصرف باید یکی از شاخص‌های اصلی دولت در سیاستگذاری مسکن باشد. در ساخت و سازهای جدید نیز باید بومی‌گرایی در دستور کار باشد و تدابیری اتخاذ شود تا سرزندگی و حس مکان در مجتمع‌های مسکونی ایجاد شود که این مهم خود به هویت‌سازی مکان منجر می‌شود. نکته بسیار مهم در سیاستگذاری مسکن این است که سیاست‌های مسکن باید به صورت محلی تهیه شوند. درحقیقت ساخت مسکن باید بر مبنای پهنه‌بندی جغرافیایی صورت گیرد، زیرا در این صورت عوامل طبیعی و فرهنگی آن منطقه در ساخت‌وساز لحاظ خواهد شد و در نتیجه حس تعلق و وابستگی به این مساکن بیشتر خواهد شد. دولت علاوه بر سیاست‌های جدید در بخش مسکن باید محلات سکونتی ناامن از لحاظ طبیعی و انسان‌ساخت را شناسایی و پایش کند و سیاست‌های بازآفرینی و نوسازی را در آنها مد نظر قرار دهد تا شهروندان مسکنی در شأن کرامت انسانی داشته باشند. به‌عنوان یک نتیجه دولت با همکاری بخش خصوصی باید سیاست‌هایی را در چارچوب حقوق بشر تدوین کند که هدف آن‌ها افزایش کیفیت زندگی و حفظ کرامت انسانی باشد. بدین ترتیب تخصیص عادلانه مسکن به گروه‌های هدف، افزایش میزان مشارکت جامعه در سیاستگذاری و تأمین مسکن، توجه به هم‌بستگی اجتماعی در سیاستگذاری مسکن، جلوگیری از جدایی‌گزینی اجتماعی و اکولوژیک، توجه به هویت‌مندی فضاهای سکونتی گروه‌های هدف، توجه به مالکیت واحدهای

مسکونی به عنوان یک ارزش اقتصادی و ارائه یارانه های مناسب برای تمام گروه های هدف از مهم ترین مواردی هستند که در تحقق حق به مسکن شایسته دخیل هستند و دولت باید این موارد را در اولویت هر گونه سیاستگذاری قرار دهد.

منابع

- Audefroy, J. (1994). Eviction trends worldwide and the role of local authorities the right to housing. *Environment and Urbanization*, 6(1), 8-24. <https://doi.org/10.1177/095624789400600102>.
- Carr, J.H. (1998). Comment on Chester Hartman's "The case for a right to housing": The right to "poverty with a roof"—a response to Hartman. *Housing Policy Debate*, 9(2), 247-257, <https://doi.org/10.1080/10511482.1998.9521293>.
- CESCR (1991). General Comment 4: The Right to Adequate Housing.
- COHRE (2007). Forced Evictions: Violations of Human Rights, December 2006: www.cohre.org/store7attachments/GLOBAL%20SURBVEY%202003-2006.pdf.
- Council of Europe (1996). Available at <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/163> (last accessed 18 November 2019)
- Davidson, P., & Evans, R. (2015). "Fuel on Fire: negative gearing, capital gains tax and housing unaffordability". *Australian Council of Social Services*, Pp: 17.
- Davy, B., & Pellissery, S. (2013). The citizenship promise (UN) fulfilled: The right to housing in informal settings. *International Journal of Social Welfare*, 22, S68-S84. doi:10.1111/ijsw.12033.
- FaHCSIA (2012). St. Vincent De Paul Society National Council, "Submission on the Homelessness Bill 2012 to the Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs (FaHCSIA)", St Vincent De Paul Society, 2.
- Farrell, J. (2009). The Road Home: Australians' Right to Adequate Housing. *Alternative Law Journal*, 34(4), 227-232. <https://doi.org/10.1177/1037969X0903400402>.
- Finger, D. (2011). Public Housing in New Orleans Post Katrina: The Struggle for Housing as a Human Right. *The Review of Black Political Economy*, 38(4), 327-337. doi:10.1007/s12114-011-9096-0.
- Fitzpatrick, S., Bengtsson, V & Watts, B. (2014). Rights to Housing: Reviewing the Terrain and Exploring a Way Forward, *Housing. Theory and Society*, 31(4), 447-463, <https://doi.org/10.1080/14036096.2014.923506>.
- García Amado, P. (2016). Connecting Tenure Security with Durable Solutions to Internal Displacement: From Restitution of Property Rights to the Right to Adequate Housing. *International Migration*, 54(4), 74-86. doi:10.1111/imig.12244.
- Ghaedrahmati, S., & Zarghamfard, M. (2020). Housing policy and demographic changes: the case of Iran. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. <https://doi.org/10.1108/IJHMA-06-2019-0064>
- Goodchild, B. (2003). Implementing the Right to Housing in France: Strengthening or Fragmenting the Welfare State?. *Housing. Theory and Society*, 20(2), 86-97, <https://doi.org/10.1080/14036090304263>.
- Haylen, A. (2014). House prices, ownership and affordability: trends in New South Wales. *NSW Parliamentary Research Service*, V. 2.

- Hoover, J. (2015). The human right to housing and community empowerment: home occupation, eviction defence and community land trusts. *Third World Quarterly*, 36(6), 1092-1109, <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1047196>.
- Houard, N., & Lévy-Vroelant, C. (2013). The (enforceable) right to housing: a paradoxical French passion. *International Journal of Housing Policy*, 13(2), 202-214, <https://doi.org/10.1080/14616718.2013.792464>.
- Kenna, P., & Simón-Moreno, H. (2019). Towards a common standard of protection of the right to housing in Europe through the charter of fundamental rights. *European Law Journal*, 25(6), 608-622. doi:10.1111/eulj.12348.
- Leijten, I., & de Bel, K. (2020). Facing financialization in the housing sector: A human right to adequate housing for all. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 38(2), 94-114. <https://doi.org/10.1177/0924051920923855>
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Meshkini, A., & Zarghamfard, M. (2020). *Urban housing planning: Glance at Iran*. Samt press (In Persian)
- Meshkini, A., Normohamadi, M., & Zarghamfard, M. (2019). Developing an optimal pattern for state intervention in urban land management: case of Iran, Tehran city. *Spat. Inf. Res.* 27, 695-708 (2019). <https://doi.org/10.1007/s41324-019-00272-2>
- Mikkola, M. (2008). Housing as a Human Right in Europe. *European Journal of Social Security*, 10(3), 249-294. doi:10.1177/138826270801000303.
- Mohindra, K. S., & Schrecker, T. (2013). From bulldozing to housing rights: reducing vulnerability and improving health in African slums. *Global Health Promotion*, 20(1_suppl), 64-69. <https://doi.org/10.1177/1757975912462425>.
- Molaeiqelichi, M., Murgante, B., Yousefifeshki, M., & Zarghamfard, M. (2017). Urbanization patterns in Iran visualized through spatial auto-correlation analysis. *pat. Inf. Res*, 25, 627-633 (2017). <https://doi.org/10.1007/s41324-017-0128-0>
- Morris, A. (2010). The lack of a right to housing and its implications in Australia. *J. Austr. Polit. Econ*, 65, 28-57
- National Welfare Rights Network. (2015). Rental Affordability Snapshot. (April 2015) Anglicare Australia; "The impact of Rent Assistance on housing affordability for low-income renters: Australia".
- Patterson, D.A., et al. (2014). Social Justice Manifest: A University-Community Partnership to Promote the Individual Right to Housing. *Journal of Social Work Education*, 50(2), 234-246, <https://doi.org/10.1080/10437797.2014.885244> .
- Quicke, S.P., & Green, Ch. (2017). Precarious residence: Indigenous housing and the right to the city. *Geoforum*, 85, 167-177. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.07.023>.
- Rolnik, R. (2013). Late Neoliberalism: The Financialization of Homeownership and Housing Rights. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(3), 1058-1066. doi:10.1111/1468-2427.12062.
- Rolnik, R. (2014). Place, inhabitation and citizenship: the right to housing and the right to the city in the contemporary urban world. *Int. J. Hous. Policy*, 14, 293-300. <https://doi.org/10.1080/14616718.2014.936178>.
- Senders, M. (1998). *Women and the Right to Adequate Housing*. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 16(2), 175-200. doi:10.1177/092405199801600204.

- Strauss, M., & Liebenberg, S. (2014). Contested spaces: Housing rights and evictions law in post-apartheid South Africa. *Planning Theory*, 13(4), 428–448. <https://doi.org/10.1177/1473095214525150>.
- Thomas, K. L., & McCormack, C. (1999). Adequate Housing for People with a Serious Mental Illness: Policy Obstacles and Practice Solutions. *Australasian Psychiatry*, 7(2), 81–84. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1665.1999.00182.x>.
- Udvarhelyi, E.T. (2018). Building a movement for the right to housing in Hungary, *Urban Research & Practice*, <https://doi.org/10.1080/17535069.2018.1532714>.
- UN-Habitat. (2007). A Safe City is a Just City. World Habitat Day 2007. <http://www.unhabitat.org/categories.asp?catid=534>.
- United Nations Human Rights Council (UNHRC). (2009). “Framework on Durable Solutions for Internally Displaced Persons”, Report of the Representative of the Secretary-General on the human rights of internally displaced persons, Walter Kélin, UN doc. A/HRC/13/21/Add.4.
- Varsanyi, M.W. (2008). Immigration policing through the backdoor: city ordinances, the “Right to the City,” and the exclusion of undocumented day laborers. *Urban Geogr*, 29(1), 29–52. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.29.1.29>.
- Von Hebel, H. (1987). The implementation of the right to housing in article 11 of the United Nations Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. *20 SIM Newsletter*, 26, 27.
- Vuksanović-Macura, Z., & Macura, V. (2018). The Right to Housing: Squatter Settlements in Interwar Belgrade—The Defense and Demolition of Jatagan-mala. *Journal of Urban History*, 44(4), 755–774. <https://doi.org/10.1177/0096144216632747>.
- Watt, P. (2018). Gendering the right to housing in the city: Homeless female lone parents in post-Olympics, austerity East London. *Cities*, 76, 43–51. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.04.005>.
- Wells, K. (2018). The Right to Housing. *Political Studies*. <https://doi.org/10.1177/0032321718769009>.
- Wells, K. (2019). The Right to Housing. *Political Studies*, 67(2), 406–421. <https://doi.org/10.1177/0032321718769009>.
- Yung, B., & Lee, F.P. (2012). Right to Housing” in Hong Kong: Perspectives from the Hong Kong Community, *Housing Theory and Society*, 29(4), 401–419. <https://doi.org/10.1080/14036096.2012.655382>.
- Zarghamfard, M., Meshkini, A., Pourahmad, A., & Murgante, B. (2019). The pathology of housing policies in Iran: a criterion-based analysis. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 13(3), 453–473. <https://doi.org/10.1108/IJHMA-06-2019-0066>